

11. Напреєнко В.Г. Моделювання регіональної економіки: новий рівень якості і безпеки / В.Г. Напреєнко, А.С. Наріньяні, Е.П. Смірнов // *Фінанси, економіка, безпека*. – 2005. – №4 (9).

12. Нудельман В. Розробка Стратегії розвитку територіальної громади: загальні засади методики / В. Нудельман, І Санжаровський. – К.: «Дата Банк України», 2002. – 232 с.

13. Стратегічне планування розвитку регіонів України. Аналітичний звіт. – Київ, 2007. – 39 с.

14. Топчієв О.Г. Планування територій у контексті сталого розвитку регіонів / О.Г. Топчієв // *Регіональні проблеми України географічний аналіз та пошук шляхів вирішення*. Зб. наук. праць. – Херсон: ПП Вишемирський, 2005. – С. 3–11.

О.В. ПАНУХНИК,
к.е.н., доцент, Тернопільський НТУ ім. І. Пулюя

Регіон як самодостатня система: проблеми забезпечення

У статті досліджується поняття самодостатності регіону. Визначено критерії самодостатності регіональної системи. В основу дослідження самодостатності регіону покладено системно-синергетичний підхід, який вивчає відкриті нелінійні системи та вплив на них зовнішнього та внутрішнього середовища. Обґрунтовано необхідність посилення процесів регулювання забезпечення самодостатності регіональних соціально-економічних систем.

В статье исследуется понятие самодостаточности региона. Определены критерии самодостаточности региональной системы. В основу исследования самодостаточности региона положен системно-синергетический подход, который изучает открытие нелинейные системы и влияние на них внешней и внутренней среды. Обоснована необходимость усиления процессов регулирования обеспечения самодостаточности региональных социально-экономических систем.

The article examines the concept of self-sufficiency in the region. The criteria of the regional autonomy system are defined. The study of self-sufficiency in the region uses system-synergetic approach that examines open nonlinear systems and the external and internal environment effect on them. The necessity of strengthening control processes for ensuring sustainability of regional social and economic systems is justified by the author.

Постановка проблеми. Під час перехідного періоду економічна система, як правило, є нестійкою та нестабільною, і тривалий час не може віднайти точки своєї рівноваги. Економіка володіє значним, необмеженим як в якісному, так і в кількісному відношенні потенціалом динамізму. Однак між потенційними можливостями та практикою існує дистанція, для подолання якої необхідна цілеспрямованість й енергійні зусилля суспільства, оскільки в іншому випадку буде накопичуватися гальмуюча сила – економічна інерція, внаслідок чого суттєво зменшується здатність генерувати нововведення, що є однією з важливих умов ефективного розвитку як регіональної, так і національної економічної системи. Через динамічні процеси економіка виходить на новий рівень

розвитку відтворювальної динаміки, яка набуває циклічної, а не лінійної форми [1, с. 37].

У сучасних ринкових умовах спостерігаються негативні тенденції розвитку економіки України, які зумовлюють необхідність пошуку шляхів її виведення зі стану невизначеності та безладу, впорядкування елементів економічної системи.

Організація системи реалізується через взаємодію її елементів і може керуватися як внутрішніми механізмами (самоорганізація), так і під впливом організуючої дії. Для того щоб система була здатною до самоорганізації, вона повинна бути відкритою та обмінюватися із зовнішнім середовищем інформацією, дії її компонентів мають бути узгодженими, система повинна бути динамічною та знаходитись подалі стану рівноваги (стан закритої системи, за якого її макроекономічні параметри залишаються незмінними). Довгий час у стані рівноваги можуть знаходитись лише закриті системи, оскільки у них зростає хаос, нарощується ентропія, зупинити яку може лише взаємодія із зовнішнім середовищем.

У світовому досвіді існують приклади держав, в яких проявляється слабка внутрішня об'єднаність та взаємопов'язаність, що за сучасного процесу глобалізації може призвести до розколу економічної системи та цілісності певної держави. Саме тому на перший план розвитку національних систем країн виходить необхідність адміністративно-територіальної реформи, що має на меті трансформувати регіональні системи та ввести в дію принцип самодостатності, який на сьогодні може стати основою ефективного розвитку регіонів, зміцнення їх економічних та фінансових позицій та стабілізувати подальший ефективний розвиток всієї господарської системи країни. Необхідно сформувати самодостатню господарську систему, яка, попри свою відкритість, орієнтувалася б на власні шляхи розвитку на основі максимізації використання внутрішніх ресурсів.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. Дослідженням окремих проблем соціально-економічної самодостатності регіонів України присвячено праці багатьох представників економічної науки, серед яких слід відзначити

РОЗВИТОК РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Б.М. Данилишина, Б.Ф. Заблоцького, Я.Б. Олійника, О. Со-
скіна, І. Ткачук та ін.

Метою даної статті є вивчення перспектив розвитку ре-
гіонів на основі максимального використання внутрішніх
ресурсів. Реалізація поставленої мети передбачає визна-
чення поняття «самодостатність регіону», а також уточнення
оцінок критеріїв самодостатності регіону.

Виклад основного матеріалу. Самодостатність яв-
ляється базовою концепцією формування інтегративної мо-
делі економічного розвитку. Саме вона дозволяє забезпе-
чити найоптимальніше поєднання ендогенних та екзогенних
чинників розвитку, досягти та зберегти протягом певного
періоду часу сталі пропорції між кількісними та якісними по-
казниками розвитку. Важливими якісними показниками стій-
кого розвитку, які більш повно вимірюють рівень економіч-
ного розвитку регіону, є: підвищення рівня і якості життя, ро-
звиток інтелекту, ріст духовного багатства людини, забез-
печення соціальних гарантій та охорони здоров'я, розвиток
культури, освіти, науки, мистецтва, тоді як кількісні дають
лише приблизне уявлення про рівень економічного розвит-
ку (ВВП, заробітна плата, норма прибутку та ін.).

Самодостатність за філософським визначенням С.І. Оже-
гова – виникнення явища природним чином і можливість
його подальшого існування без дії ззовні. Властивість ста-
більного і тривалого або нестабільного і короткострокового
існування активної системи при незмінному стані зовніш-
нього простору [2].

Самодостатня система – це система, що здатна за незмін-
них умов середовища як руйнуватися, так і зберігатись під ді-
єю внутрішніх причин. Самодостатність системи виникає і су-
проводжується надмірністю (запасом міцності і функціональ-
ними можливостями) її самої та попередниці (тієї системи, з
якої вона виникла), велика надмірність попередниці забезпе-
чує деякий запас міцності самодостатньої системи. Вона
включає в себе комплексний економічний і соціальний розви-
ток, тобто процес, спрямований на раціональне використання
місцевих природних і трудових ресурсів, ефективний розвиток
економічного потенціалу певної території при науково обгрун-
тованій спеціалізації її господарства і одночасно на розвиток
соціальної інфраструктури, сфери послуг для населення, ви-
робництво товарів народного споживання, забезпечення охо-
рони навколишнього середовища [3, с. 74].

У процесі вичерпання природних ресурсів відбувається адап-
тація регіональної системи до нових природних умов та освоєн-
ня нових видів природних ресурсів, що потребує відповідної на-
лаштованості системи у відношенні до наявного господарсько-
го, техніко-технологічного та людського потенціалу. У такому
випадку необхідна автономність соціально-економічної систе-
ми для того, щоб адаптуватися до змінених соціальних умов і
споживання нових соціальних ресурсів [4, с. 169].

Самодостатність є новим етапом у розвитку сучасної еко-
номічної системи як на регіональному, так і на національно-
му рівнях, який опирається, головним чином, на внутрішній

ринок та внутрішні ресурси. При цьому слід зробити уточ-
нення, що «самодостатній» не означає «самоізолюваний».
Більш того, експорт максимально заохочується при само-
достатності. Цей тип розвитку можна охарактеризувати як
розвиток «всередину», при якому процес відтворення здій-
снюється переважно в регіональних межах, а національні
зв'язки відіграють похідну роль. Самодостатність також не
означає «автаркію», а швидше є моделлю розвитку з пере-
важною опорою на власні сили.

Самодостатній регіон – це регіон, який здатний за рахунок
власних ресурсів реалізувати власні повноваження, насам-
перед соціальні. Фактично регіон має володіти та ефективно
використовувати, розпоряджатися всіма ресурсами, що є у
наявності, самозабезпечуватися та задовольняти потреби
всього населення [5, с. 24].

Оскільки в Україні всі адміністративні регіони є дотаційни-
ми і держава їх підтримує, можливості їх розвитку та відно-
влення ефективної діяльності в такій системі відносин є об-
меженими. Це призводить до неспроможності щодо само-
розвитку та вирішення власних територіальних та економіч-
них проблем. Саме тому виходом з такої нелегкої ситуації є
реформування адміністративних регіонів та введення в дію
перших принципів соціально-економічної самодостатності
регіонів, під якою розуміють можливість виконувати питання
місцевого (регіонального) значення за рахунок власних ма-
теріальних та фінансових ресурсів.

Базовими принципами економічної моделі самодостат-
ного розвитку виступають такі [6, с. 42–54]:

- значна роль інститутів та мережевої організації суспіль-
ства на всіх історичних етапах розвитку;
- тісний зв'язок між владою та бізнесом без ознак гіпер-
корупції;
- розвиток конкуренції за принципом «координація та
змагання, а не боротьба, яка виснажує ресурси»;
- висока адаптивність громади, яка зумовлює досягнення
високих результатів удосконалюючих інновацій, ефективність
інституційних інновацій, високий рівень продуктивності праці;
- високий рівень розвиненості компонента «суспільна
відповідальність».

Регіональна економіка будь-якого організаційного рівня
має відповідати щонайменше декільком групам критеріїв, за
яких вона може вважатися самодостатньою: по-перше,
відповідним обсягом і структурою трудового потенціалу, ос-
новного і обігового капіталу; по-друге, відповідною структу-
рою базових і соціальних виробництв; по-третє, відповідним
обсягом і структурою виробництва регіонального продукту;
по-четверте, бути відкритою економічною системою для ка-
піталів, товарів, робочої сили тощо

У сучасному розвитку економічних систем будь-якого
рівня значної ваги набуває відносно новий погляд на її ро-
звиток – синергетичний. Синергетичний, самоорганізацій-
ний підхід – погляд на економіку як на систему, що самороз-
вивається через нестійкість, виникнення порядку з хаосу [7,

с. 35]. Розглянемо процес розвитку регіональної самодостатньої системи з позицій синергетичного підходу.

Самодостатній регіон у процесі адаптації до зовнішнього середовища сприймає його як екзогенний фактор й умову розвитку по відношенню до економіки, яка розвивається, тоді як справжньою причиною розвитку системи є внутрішні процеси. Виклики зовнішнього середовища погашаються адаптаційним механізмом, який є у наявності в економіки [8, с. 194].

Самодостатня регіональна система власними зусиллями, підтримуючи чинники свого розвитку, залежить від взаємодії зовнішніх та внутрішніх елементів, які є визначальними факторами впливу на її подальший розвиток. У тому випадку, коли зовнішня дія суттєво перевищує адаптаційний потенціал економіки, вона дестабілізується і опиняється в точці біфуркації. В результаті руйнуються старі ідеали, попередній аттрактор втрачає свою силу притягання. Появляється відразу декілька силових полів, кожне з яких претендує на роль аттрактора. Саме тому важливо постійно стежити за дією та впливом на систему, оскільки зміна траєкторії розвитку системи часто відбувається у непередбаченому напрямі. На регіональному рівні суспільний фактор намагається задати напрям розвитку після настання біфуркаційного періоду, оскільки живе певними узгодженими цілями розвитку, які і є його рушійною силою. Крім того, при самодостатньому розвитку регіонів суспільство має більший доступ щодо управлінських можливостей.

Поруч із самодостатністю розглянемо низку споріднених понять, які мають не менш важливе значення при розвитку регіональних економічних систем.

Так, стійкість – здатність системи повертатися у стан рівноваги (можливість системи зберігатись і відтворюватись якнайдовше при зовнішніх флуктуаціях), після того як вона була з цього стану виведена шляхом зовнішніх флуктуацій. Для досягнення стійкого розвитку необхідні такі його форми, які б забезпечували задоволення потреб як сучасних громадян, так і зберегли б такі ж умови для майбутнього покоління. Стійкість передбачає довготривалий, самопідтримуючий, адаптивний розвиток. Завдання стійкості економічного розвитку систем зовсім не направлене на оптимізацію конкретних апріорних показників. Стійкість не лише породжує економічне зростання, а й справедливо розподіляє його результати, відновлюючи навколишнє середовище в більшій мірі, аніж його руйнує, збільшує можливості людей, а не їх бідність. Стійкість – це розвиток, що зберігає цілісність, це стан, за якого зберігається рівномірність та безкризовість [8, с. 268].

Важливо зазначити, що економіка регіонального рівня завжди буде прагнути до стабільності, тобто такого стану, перебуваючи в якому, вона може при мінімальних витратах підтримувати своє існування на рівні найбільш ефективному. Звучить парадоксально, але максимальна нестійкість (активність) може розглядатися як найбільш стійкий стан

економіки по відношенню до дії навколишнього середовища. При стійкому розвитку економіка внутрішньо рівноважна, але не рівноважна до зовнішнього середовища. Важливими показниками стійкого економічного розвитку системи є: підвищення рівня і якості життя, розвиток інтелекту та духовного багатства людини, забезпечення соціальних гарантій та ін. Економічний розвиток регіону буде стійким тоді, коли він не буде піддаватися загрозам і за будь-яких обставин зберігатиме виживання та відтворення території.

Під автономністю слід розуміти самоврядність, самостійність, незалежність у розв'язанні певних питань, самоврядування певної частини держави, право установи, підприємства, організації самостійно розв'язувати власні проблеми. З цього випливає, що автономний регіон – це регіон, який самостійно вирішує питання внутрішнього управління та здійснює свою діяльність окремо, незалежно від центру, хоча нормативні акти, які були ухвалені центральними органами влади, діють на його території [9].

Принцип організаційної автономії органів місцевого самоврядування визначається можливістю зазначених органів самостійно формувати власну структуру за рахунок коштів місцевих бюджетів. Принципи фінансової та правової автономії визначають право та реальну можливість територіальних громад самостійно формувати місцевий бюджет і створювати необхідну для цього власну нормативно-правову базу. На сьогодні в Україні цього немає.

На сучасному етапі економічного розвитку країни необхідним є формування нової моделі державного регулювання економіки переважно у напрямі децентралізації влади, посилення місцевого саморегулювання, лібералізації правил внутрішнього ринку, підтримки малого бізнесу, підприємництва у сфері послуг, що дозволить посилити позиції регіонів та, власне, країни, на світовому ринку послуг. Одним з основних чинників розвитку регіональної системи є роль центру, який все ж повинен контролювати діяльність регіону, але в межах чітко визначених повноважень, тобто держава повинна підтримувати цілісність національної системи, встановлюючи державні кордони та захищати їх з допомогою збройних сил, мита та квот, виробляючи «правила гри» у економічних та соціальних відносинах. Центр не лише наглядає за діяльністю регіонів, а й зберігає національну цілісність. Саме тому необхідно не пришивидшувати процеси децентралізації, а визначити ту межу, за якої буде проводитися ефективна регіональна політика і при цьому будуть забезпечені національні гарантії. Адже у світовій практиці уже відомо, що надмірно високий ступінь децентралізації не приводить до успіху та ефективного розвитку території.

Висновки

В умовах переходу до ринку економічна система будь-якого організаційного рівня має відповідати вимогам самодостатності, щоб забезпечити самостійне функціонування регіону та, як наслідок, національної економіки в ціло-

му. Річ у тім, що нижній організаційний рівень є складовою частиною більш високого організаційного рівня, той, у свою чергу, ще вищого, і так до рівня національної економіки. Регіональний рівень економічної системи організаційно вищий від рівнів галузі, підприємства, але нижчий від національного. Особливість і привабливість регіонального рівня економічної системи з погляду обґрунтування самодостатності полягає в тому, що в окремому регіоні зосереджені локальні і галузеві виробничі комплекси, відповідна інфраструктура і система управління як у країні в цілому, лише на нижньому організаційному рівні. Це певною мірою полегшує дослідження поставленої проблеми і теоретичне обґрунтування економічної самодостатності як самоцілі для системи управління економікою будь-якого організаційного рівня.

Самодостатність територій виявляється у можливості самостійно забезпечувати виконання повноважень і надавати суспільні послуги не нижче визначеного рівня. Реальне самоврядування територій – це не лише перелік повноважень у нормативно-правових актах і їх законодавче фінансування, а й можливості на практиці приймати рішення щодо оптимального залучення і використання джерел доходів для фінансування повноважень. У фінансовій, зокрема, бюджетно-податковій політиці потрібно дотримуватися балансу між впливом центральних органів влади на формування бюджетних рішень місцевими органами влади і фінансовою ініціативою органів місцевого самоврядування.

Література

1. Орехова Е.А. Воспроизводственная динамика переходной экономики / Е.А. Орехова. – Саратов: ФГОУ ВПО «Саратовский ГАУ», 2000. – 150 с.
2. Словник.нет: філософський словник [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://mirslouvrei.com/content_fil/SAMODOSTATOCHNOST
3. Стратегії економічного розвитку в умовах глобалізації: Монографія / За ред. д-ра екон. наук, проф. Д.Г. Лук'яненка. – К.: КНЕУ, 2001. – 538 с.
4. Плякин А.В. Пространственная экономическая трансформация региональной природно-хозяйственной системы: структура и механизм реализации / А.В. Плякин. – Волгоград: Волгоградское научное издательство, 2006. – 364 с.
5. Медведева Н.Г. Организационно-экономическое обеспечение реализации социальных функций Государства самодостаточным регионом // Материалы Всероссийской научно-практической конференции «О системе государственного финансового контроля в России и роли контрольно-счетных палат», 28–29 ноября 2000 г., г. Тюмень. Изд-во ООО «Лазурь», 2001.
6. Заблоцкий Б.Ф. Економічна самодостатність регіону / Б.Ф. Заблоцкий // Регіональна економіка. – 2001. – С. 41–49.
7. Князева Е.Н. Основания синергетики / Е.Н. Князева, С.П. Курдюмов. – М.: КомКнига, 2005. – 240 с.
8. Орехова Е.А. Экономическое развитие страны: сущность, проявление и особенности реализации в современной России / Е.А. Орехова. – Саратов: ФГОУ ВПО «Саратовский ГАУ», 2006. – 456 с.
9. Словник.нет: портал української мови та культури [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.slovnuk.net/index.php?swrd>

І.В. НИКОЛАЄНКО,

викладач, Чернігівський державний інститут економіки і управління

Методологічні підходи до управління економічними ризиками в регіоні

Дослідження цілісної теорії оцінки економічних ризиків в регіоні. Вивчення елементів системи ризик-менеджменту. Розробка єдиних методологічних підходів до управління економічними ризиками в регіоні.

Исследование целостной теории оценки экономических рисков в регионе. Изучение элементов системы риск-менеджмента. Разработка единых методологических подходов к управлению экономическими рисками в регионе.

Comprehensive evaluation study of the theory of economic risks in regions. Vychnennya elements of risk management. The development of common methodological approaches to the management of economic risks in the region.

Постановка проблеми. Стохастичність і нестійкість соціально-економічних процесів обумовлює зростання невизначеності при управлінні економічними системами, і отже збільшення ризиків функціонування економіки як окремих підприємств, так і окремих територій. Тому в сучасному су-

спільстві здатність реагувати на тих, що зростають, невизначеність і ризики стає економічним ресурсом, що забезпечує самозбереження і виживання.

Ризики в регіоні у значній мірі впливають на фінансові результати господарської діяльності підприємств, звідси виникає потреба в створенні відповідних механізмів управління ними.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. Проблеми управління цивільним суспільством носять складний і багатоаспектний характер. В узагальненому вигляді це: недовіра до влади і обмежений характер підтримки різних ініціатив з боку населення, труднощі взаємодії господарюючих суб'єктів з владою, фінансова нестійкість, відсутність критичної маси організацій з прозорою системою управління, дійсно підзвітних широкій громадськості, відсутність інфраструктури, що забезпечує соціальний діалог влади і бізнесу і інших суспільних інститутів. Більшість з цих проблем у тій чи іншій мірі обумовлені «примітивним, архаїчним, неясним законодавством», що створює «жорстко обмежуючу діяльність, недоб-